

I ettertid mener en informant at dette var svært dumdristig. Hva om tyskerne tilfeldigvis hadde kommet inn fjorden mens de holdt på. På den tiden var de tyske soldatene svært ubehagelige mot lokalbefolkningen. Vår informant betegnet dem som «trollete». I verste fall kunne tyskerne ha rensket hele bygda, sier informanten.

Etter at bunnventilen var fjernet og båten senket, loste Peder mannskapet opp på fjellet. Den første natta overnattet de på norsk side, før de neste dag dro helt over til svensk side. Derfra var veien kort over til Porjus.¹⁶¹

3.2.2 Stor-Kaia fra Musken får problemer med tyskerne

I november 1944 ble fem hollendere og to finner forlatt av en båt på Drag. De lette etter muligheter for å rømme over til Sverige. På Helland, en gård ved inngangen til Hellmofjorden, kom flyktningene i kontakt med Inga Amundsen. De spurte om hun kunne hjelpe dem med å komme seg over til Sverige. Inga loste dem et stykke langs land mot Musken, før hun ba dem holde seg i skjul mens de ventet på hjelp. Deretter dro hun hjem og ringte til sin søster Kaia som var i Musken. Til henne fortalte hun om de syv flyktningene som hun hadde gjemt i skogen et stykke innenfor Helland.¹⁶²

Lappeoppsynsmann Peder Knutsen var på fjellet med flyktninger mens Kaias brødre var i Kjøpsvik, med unntak av broren Peder, som var 16 år.¹⁶³ Kaia bestemte seg for å hente flyktningene på Helland. Hun og Peder satte seg i en færing og begyn-



Tysk politi i Musken. Foto: Ukjent. Bildet tilhører Arne Håkon Thomassen.

te å ro utover til Helland, en strekning på 14–15 kilometer over en havstrekning som kunne være lunefull på den tiden av året. Hun var ikke kommet så langt ut fjorden da det kom en motorbåt. Hun stoppet motorbåten og spurte om han kunne slepe henne ut fjorden til Helland. Det gikk mannen med på. De kom frem til Helland etter at mørket var falt på. Kaia og broren besøkte først Inga på Helland, hvor de varmet seg. Så dro de til flyktningene som Inga hadde gjemt innenfor gården.

161) Hveding, Johan: *Tysfjord under krigen 1940–1945*. Utgjeven av Tysfjord formannskap. 1955:65.

162) Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken III. Flyktningar frå Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940–45*. Samlaget, Oslo. 1977: 177–183.

163) Ifølge Mikal Urheim var han 18 år (pers. med.).

De lastet båten opp med flyktningene og dro innover fjorden igjen. Underveis var Kaia en tur innom sin tante i Pålsommerseth for å høre nytt. Hun tok med seg flyktningene slik at de fikk seg en kopp kaffe. Tanta kunne da fortelle at hun hadde hørt en motorbåt som hadde gått innover fjorden, og hun ba dem derfor om å være forsiktige.

Etter en stund fortsetter de innover mot Musken. I Musken bodde det en flyktning fra Sagfjorden hos Kaias fostermor. Fostermora visste at Kaia skulle hente flyktninger på Drag, og hadde derfor bedt henne ta med denne flyktningen fra Sagfjorden også. Kaia var på vei til en hytte inne i Musken med flyktningene, hvor de kunne være inntil de fikk ordnet med los over til Sverige. Men først skulle hun altså hente denne flyktningen hos sin fostermor før de kunne dra til hytta. Nede i fjæra oppdager de en motorbåt, som de visste kom fra Kjøpsvik. Kaia gikk i land og for opp til huset til fostermora. Det viste seg at huset var fullt av soldater, deriblant noen norske.

Soldatene ville straks vite hvor hun kom fra. Siden det var nordmenn blant soldatene, kunne avhøret foregå på norsk, og de norske soldatene oversatte til tysk. Kaia skjønnte at hun var i vanskeligheter, og valgte å lyve. Hun sa at hun kom fra Hustoft, en gård lenger ute i fjorden. Der hadde hun en svigerinne som hun hadde sett til, siden hun var syk. Soldatene ville vite hvor denne gården var, og Kaia måtte ut av huset for å vise hvor gården lå. Da soldatene kom ut, fikk de med en gang øye på båten som lå nede i fjæra. Kaia fortalte at det var den båten hun kom med, og som hadde gitt henne skyss fra Hustoft. Igjen måtte hun dikte opp noe. Hun sa derfor at det var folk som hadde vært ute i fjorden for å kjøpe ei kvige, men siden det var så seint på kvelden, hadde det ikke blitt noe handel. En av de tyske soldatene gikk ned til båten for å sjekke hvem som var der. Når han nærmer seg, ser han at båten begynner gli utover fjorden og bort fra han. Soldaten starter å skyte etter dem, men båten kom seg unna.

Soldaten var ikke blid da han så at båten forsvant ut av syne. Nå kom han opp til Kaia og tok tak i henne. Han var overbevist om at hun hadde flyktninger i båten. Men Kaia nektet. Da ville soldaten vite nøyaktig hvor hun hadde vært og hva hun hadde foretatt seg. Kaia forklarte at guttene som dro med båten, var fra Vássjá. Tyskerne bestemte at de skulle dra dit neste dag for å undersøke Kaias historie.

Dagen etter måtte Kaia til Vássjá sammen med soldatene. I Vássjá fikk hun forklart



Kaia Knutsen fra Musken. Foto: Asbjørn Nesheim / Norsk Folkemuseum.

guttene hva som hadde skjedd, og ba guttene stadfeste historien hennes. Men guttene var redde for de tyske soldatene, og kunne ikke bekrefte Kaias historie. Kaia måtte da finne på noe. Hun sa at guttene nektet siden det var forbudt å ha båten på vannet etter klokken 22 om kvelden. Det var derfor de hadde rømt fra Musken kvelden før. Når tyskerne skulle spørre guttene nærmere om dette, var Kaia snar å si på samisk til dem at de skulle late som om de ikke forstod norsk. Guttene gjorde som Kaia sa. Tyskerne ble nå sinte på Kaia, og hun fikk flere slag i ansiktet, slik at hun nesten besvimte. Deretter ble hun plassert i et stabbur mens en av soldatene tok frem pistolen. Hun trodde da at de skulle skyte henne, og sa at dette hadde de ikke lov til.

Kaia hadde sagt at guttene skulle kjøpe en kvige i Indre Sommerseth (Josommerseth). Dette ville tyskerne nå undersøke. De tok derfor Kaia med dit. Vel fremme ble Kaia sperret inne på høylåven mens tyskerne forhørte gårdsfolket. Men de kjente ikke til noe kvi-gesalg. Nå var Kaia ille ute. Soldatene skal ha truet med å føre henne til Drag for å skyte henne. Men på ny fant hun et smutthull. Hun sa at hun kunne ha misforstått guttene. I fjorden var det nemlig flere Sommerseth, og kanskje guttene egentlig hadde vært på Ytre Sommerseth, eller Pålsommerseth, som det vanligvis ble kalt på norsk. Tyskerne ville undersøke dette også, og sa at de skulle dra til Pålsommerseth. Men først skulle de innom Hustoft for å få bekreftet historien hennes om at hun hadde vært der.

I Hustoft prøvde Kaia å få en sjanse til å forklare folkene om sin vanskelige situasjon. På samisk ba hun derfor om at de sendte noen til Pålsommerseth, slik at tanta hennes fikk vite om situasjonen hun var havnet i. Hun fikk et slag i ansiktet av tyskerne fordi hun snakket samisk. Det var ikke lov å snakke samisk. Da forklarte hun dem at hun kun var tørst, og hadde sagt det på samisk. Deretter leide tyskerne henne ut av huset. På vei ut av huset gikk de forbi en gammel dame. Tyskerne spurte henne om hun kjente til at Kaia hadde vært der dagen før, noe damen benektet. Tyskerne var nå rasende, og skulle føre henne til Drag. Da måtte Kaia fortelle dem at denne damen var nervesvak.



Tyske soldater i Tysfjord. Foto: Ukjent. Arkiv: Árran lulesamisk senter.

De måtte derfor spørre en annen dame som lå syk inne i et kammers i stua. Kaia fikk selv være med inn i stua. I stua møtte de søsteren til kona, som lå syk i kammerset. På norsk sier Kaia at hun må gå inn i kammerset for å få bekreftet at hun hadde vært der dagen før. I kammerset hørte kona det som ble sagt. Før tyskerne kom inn til henne, gjemte hun klokken. Tyskerne gikk inn for å spørre henne. Kvinnen kunne bekrefte Kaias historie, men hun kunne ikke si når det var, siden hun ikke hadde klokke i huset, men at det var mørkt da hun var der.

Tyskerne var imidlertid fortsatt mistenksomme, og dro derfor til Pålsommerseth for å få bekrefte det planlagte kvigekjøpet. I Pålsommerseth hadde Kaias tante fått kjennskap til at Kaia var arrestert, men hun visste ikke noe om hva Kaia hadde forklart. Da tyskerne kom inn, sa hun at det var sykdom i huset. Tyskerne gikk derfor ut igjen. Utenfor stod en tunghørt mann som tyskerne prøvde å forhøre, men han gjentok de samme ordene hele tiden, slik at tyskerne ikke fikk noe ut av han. Fra utsiden av huset ropte derfor Kaia inn til sin tante, om det ikke stemte at det var to gutter hos dem dagen før for å kjøpe en kvige. Da reiste Kaias tante seg inn i stua og pikket i glasset. Først sa hun til soldatene at de ikke fikk lov til å forhøre den tunghørte mannen, da hun selv kunne forklare seg. Deretter bekreftet hun at det hadde vært to gutter der og skulle kjøpe en kvige, men at det ikke ble noe av det på grunn av sykdom. Tyskerne spurte henne de samme spørsmålene flere ganger, men Kaias tante ga seg ikke, og bekreftet alle gangene den samme historien. Dermed var Kaia reddet. Tyskerne ga henne beskjed om at hun skulle dra hjem til Musken, men dit måtte hun komme seg på egen hånd.

Nede i fjæra hadde broren til Kaia, Peder, sittet og ventet på at søsteren skulle komme tilbake fra fostermoras hus. Plutselig ser han at det kommer en person nedover mot dem. Han velger da straks å ro derifra. Når de kommer et stykke ut på fjorden, blir de beskytt. En av kulene traff en av flyktningene. Det var den finske kapteinen. Peder klarte imidlertid å ro så fort unna land at de klarte å komme utenfor skuddhold. Deretter rodde han til Lauknes, og senere til gården Tømmervik, ute i fjorden, hvor flyktningene ble gjemt.¹⁶⁴

De fikk så kontakt med en los som loste dem over til Sverige, med unntak av den finske, eller ålandske, kapteinen, Anton Karlsson, og en av mannskapet ved navn Lindqvist. Godt inne i Sverige fant de en robåt. Losen hadde da pekt ut Akkastugorna for dem. Deretter hadde de rodd etter losens anvisninger.¹⁶⁵ Flyktningfølget ble møtt av det svenske grensepolitiet ved Akkastugorna. Til grensepolitiet fortalte de at kapteinen deres var blitt beskytt og såret, slik at de var kommet fra hverandre.

Kapteinen, som sammen med Lindqvist ble igjen på norsk side, skal først på slutten av november ha dratt over til Sverige. Det var en los fra Nordbukt som loste dem. Et sted nær grensen sakk den finske kapteinen akterut. Losen mistet derfor kontakten med han. Når de ble oppmerksom på at han var borte, snudde de for å søke etter han, men de fant han ikke.¹⁶⁶

164) Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken III. Flyktninger fra Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940–45*. Samlaget, Oslo. 1977:180. Mikal Urheim, pers. med. 2013.

165) Erikson, Mauritz: *Flyktninger i fjellet*. Cappelen, Oslo 1975: 60.

166) Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken III. Flyktninger fra Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940–45*. Samlaget, Oslo. 1977:183.

På svensk side var Jon Utsi ute for å samle rein. I kikkerten fikk han øye på en mann som langsomt stabbet seg fremover. Det viste seg å være Lindqvist. På seg hadde han kapteinens frakk, som var gjennomskutt. Han forklarte at han hadde tatt den på selv for at det skulle være lettere for kapteinen å gå. Utsi fikk transportert Lindqvist til Læjbágammen. Han hadde vært ute i ti døgn og levd på frosne bær. Han hadde forsøkt å tenne bål, men hadde ikke fått det til.¹⁶⁷

Lindqvist kunne fortelle at han hadde blitt lost av en mann fra Nordbukt. De startet om natten. Turen opp fra Nordbukt var anstrengende, og de måtte hvile mange ganger siden kapteinen hadde vanskeligheter med å gå. Ikke langt fra grensen kom de nær en tysk patrulje, slik at losen hadde valgt å gå en omvei for å unngå å treffe på den, med det resultat at turen ble enda mer anstrengende. De passerte grensen og kapteinen var fortsatt med dem. Han gikk bakerst. Men de hadde ikke kommet langt inn i Sverige da Lindqvist snudde seg og oppdaget at kapteinen var borte. Lindqvist ba losen stanse for at kapteinen kunne nå dem igjen. De ble sittende og vente, men han dukket ikke opp. Han ville rope, men losen nektet han det, siden han var redd for at tyskerne skulle høre dem. I stedet tilbød losen seg å lete etter kapteinen. Han forsvant i mørket, og siden så ikke Lindqvist noe til losen heller. Han tror losen gikk rett tilbake til Nordbukt.¹⁶⁸

Lindqvist satt først og ventet en stund til, men så begynte han å lete etter kapteinen. Men han var sporløst forsvunnet. Neste dag valgte Lindqvist å gå østover. Han hadde prøvd å følge losens anvisninger, men hadde virret rundt i fjellet i ti dager. Erikson og Utsi diskuterte dette og valgte å ikke søke etter kapteinen, da de gikk ut fra at han var død.¹⁶⁹

Senere ble det igangsatt etterforskning av denne hendelsen ledet av politimann Torstein Gustafsson fra Jokkmokk. Den 27. juni 1945 dro de over til Norge. I Nordbukt fant de losen som hadde lost kaptein Anton Karlsson. De påla han å gå nøyaktig samme vei som da han hadde gått med kapteinen. Etter mange timer kom de frem til stedet han forsvant. Der lette de uten å finne noe. De måtte derfor dra hjem med uforrettet sak. Det var imidlertid noen snøfylte kløfter i området som han kunne ha falt ned i.¹⁷⁰

3.2.3 Russia i Musken

Moksnes, læreren på Musken skole, hadde en radio som ble brukt til å følge med i krigens forløp. Når den ikke var i bruk, var den gjemt på bunnen av en stor kasse med bøker som var plassert i klasserommet.¹⁷¹ En dag var det russia i Musken. Tyskerne kom for å undersøke om læreren hadde skjult noe på skolen. De undersøkte hele skolen. Så kom turen til boken. Til stede under russiaen var blant annet vår informants far. To tyske soldater stod med gevær og beordret Moksnes og informantens far til å løfte opp bøkene som lå i kassen slik at de fikk se hva som var i den. Bøkene ble fjernet lagvis. De

¹⁶⁷) Erikson, Mauritz: *Flyktninger i fjellet*. Cappelen, Oslo 1975: 62.

¹⁶⁸) Ibid., s. 63.

¹⁶⁹) Ibid.

¹⁷⁰) Ibid., s. 214–217.

¹⁷¹) Noen informanter mener at han skjulte våpen i kassen.